

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито проблему формування виконавської майстерності як основи професіоналізму майбутніх учителів музичного мистецтва. На основі аналізу опрацьованої літератури узагальнено основні методичні прийоми роботи зі студентами-початківцями. Обґрунтовано етапи формування виконавської майстерності на заняттях з основного музичного інструменту. Сутність полягає у поєднанні спеціальних виконавських та педагогічних знань і вмінь. Комплекс виконавських вмінь студента – це його «апарат переживання», «апарат осмислення» і «апарат втілення», що націлені у процесі формування на виступ перед дітьми. Висвітлюється проблема фахової підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. Запропоновано завдання у вихованні потенційних фахівців та окреслено основні напрямки роботи зі студентами музично-педагогічних факультетів закладів вищої освіти України. Обґрунтований підхід націлений на комплексний розвиток і закріплення основних професійних умінь в майбутнього вчителя, отриманих ним знань, навичок та вмінь з інших навчальних дисциплін, історико-теоретичного, вокально-хорового і психолого-педагогічних циклів.

Ключові слова: виконавська майстерність, музично-педагогічний артистизм, апарат переживання, апарат осмислення, апарат втілення.

Miroslava Zasik. The specifics of the formation of executive skills among students during their studies in higher education institutions

The article deals with the issue of forming performing skills as a basis of music teachers' professionalism. The basic methods of working with beginner students are summarized on the basis of the analysis of the elaborated literature. Formation stages of performing skills at classes on the main musical instrument are substantiated. We consider the term «performing skills» in several meanings: firstly as a generalizing concept of various aspects of musical-educational activity of a music teacher (musical-pedagogical analysis, verbal explanation, performing interpretation of musical works), secondly, as a description of techniques and skills related to the artistic communication of the teacher with the audience (emotionality, the ability to capture the musical image, literacy and persuasiveness of musical interpretation), the organization of auditory attention, taking into account musical training and age characteristics of students. The essence is in the combination of special performing and pedagogical knowledge and skills. The complex of performing skills of a student is his «apparatus of experience», «apparatus of comprehension» and «apparatus of embodiment», which are aimed at the forming process of performing in front of children. Performing proficiency include 3 blocks of skills necessary for the perception and analysis of musical works, their performance, as well as for the preparation and conduction of musical and educational activities. Performing skills are a professional and personal characteristic that testifies to the teacher's acting and directing abilities, his mastery of performing arts techniques and pedagogical orientation of the individual. The article highlights the problem of professional training of future music teachers. In is given the tasks for future music teacher education and outlined the main directions of work with musical faculties students in Ukrainian pedagogical universities. Created approach is aimed at the comprehensive development and consolidation of basis professional skills of the future teasher, his knowledge, skills and abilities in other disciplines, historical and theoretical.

Key works: performing skills, musical pedagogic artistry, empathy apparatus, comprehension apparatus embodiment apparatus.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Сучасна музична педагогіка протягом усієї своєї історії здійснює активний пошук шляхів підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Роль особистості педагога в навчальному процесі важко переоцінити, адже саме від нього великою мірою залежить успішне опанування учнями дисципліни, яку він викладає.

На сьогодні в системі підготовки музикантів-педагогів, де пріоритетним вважається виховання виконавської культури майбутнього спеціаліста, а також освоєння методик навчання гри на інструменті, все більше уваги приділяється розвитку таких професійно важливих якостей, як здатність до саморегулювання психічних процесів, до вербальної та невербальної комунікації, емоційності, природності в поведінці, розвитку емпатії та багатьом іншим складовим педагогічної техніки, що допомагають молодим спеціалістам успішно розпочати педагогічну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд педагогічної літератури свідчить, що проблема професійної компетентності педагогічних кадрів розглядалася в різних аспектах у працях В. Адольфа, Ш. Амонашвілі, І. Ареф'єва, С. Висоцької, М. Коломійця.

Проблемі розвитку педагогічного артистизму присвячено багато праць та наукових досліджень (Н. Боритко, І. Богданова, Л. Рувинський, А. Капська, В. Немерович-Данченко та ін.). Найбільш ґрунтовними є роботи О. Булатової та Ж. Ваганової, які запропонували власні методики розвитку педагогічного артистизму.

Тренінг Ж. Ваганової вирішує такі важливі для педагога завдання, як розвиток та вдосконалення психофізичного апарату вчителя, глибини реакції та швидкості перемикання, розширення сенсорних та емоційних можливостей, виховання «слухняних» психічних навичок та умінь, пов'язаних з увагою та здатністю емоційної пам'яті миттєво відгукуватись, розвиток спостережливості, фантазії, уяви, здібностей до перевтілення, виховання природності та виразності поведінки і таке інше [2, с. 82].

Як вважає О. Булатова, опанування основи артистизму доцільно починати з вчення про надзавдання майбутнього вчителя стосовно себе, до своєї професії та до дітей: «Надзавдання курсу – оволодіння основами педагогічного артистизму, розвиток емоційної сфери майбутніх педагогів, їхніх творчих, адаптивних здібностей оволодіння системою управління своїм психофізичним апаратом...» [1, с. 46].

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Специфіка навчання музиці, особливість процесу залучення студента до світу прекрасного робить викладача не просто транслятором певної інформації, а духовним наставником. Він повинен розуміти, поважати та збагачувати внутрішній світ дитини.

Метою статті є здійснення аналізу процесу формування виконавської майстерності на заняттях з основного музичного інструменту.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «виконавська майстерність» ми розглядаємо у декількох значеннях: по-перше, як узагальнювальне поняття різних сторін музично-освітньої діяльності вчителя музики (музично-педагогічний аналіз, словесне пояснення, виконавська інтерпретація музичних творів), по-друге, як якісну характеристику прийомів та умінь, пов'язаних з художнім спілкуванням вчителя з слухацькою аудиторією (емоційність, вміння захопити музичним образом, грамотність і переконливість музичної інтерпретації), організація слухової уваги, врахування музичної підготовки та вікових особливостей слухачів, орієнтація в складних педагогічних ситуаціях, акустична адаптація тощо [3, с. 62].

Наприклад, у процесі виконавської інтерпретації музичних творів виконавська майстерність учителя визначатиме міра його художнього перевтілення, пов'язаного як із виявленням художньо-образної концепції твору, так і зі здатністю до передачі цієї концепції конкретному слухачеві. А це, своєю чергою, вимагатиме від педагога наявності прийомів та умінь, пов'язаних з художнім перебільшенням у процесі виконання. Інколи це може бути збільшення динамічних контрастів, або розширення межі штрихової палітри. МПА майбутнього учителя музики можна успішно формувати в класі основного інструмента. Дана навчальна програма опирається не на принцип переліку рекомендованих музичних творів, а спрямована на комплексний розвиток і закріплення основних професійних умінь майбутнього вчителя музики, отриманих ним в класі інших навчальних дисциплін історико-теоретичного, вокально-хорового і психолого-педагогічних циклів. Перш за все, це ключові вміння його професіограми: художньо грамотне (емоційно переконливе і технічно досконале інструментальне виконання), спів і розповідь про музику, а також методичні вміння, що пов'язані з підготовкою освітнього виступу. Як справедливо зазначає психолог В. Г. Ражников: «Не кожен

музикант явно усвідомлює всі глибинні процеси, які здійснюються у його внутрішньому світі. Однак, все, що пов'язане з артистизмом, поступово прояснюється для музиканта, як тільки він починає інтенсивно викладати і міркувати про природу музики і музичного виконання» [5, с. 27].

У процесі навчання майбутнього вчителя музичного мистецтва формування виконавської майстерності в класі основного інструменту здійснюється таким чином. На першому-другому курсах він під керівництвом викладача засвоює основні вміння, пов'язані з музично-педагогічним аналізом виконуваних ним творів, змістовно опановує засоби музичної виразності і усвідомлює їх значення в контексті основних музичних категорій, засвоює музичну термінологію. На третій-четвертій курсах студент виступає у школі під час проходження педагогічної практики. Там його оцінює комісія у складі методистів. Як свідчать результати виконавської практики, основною проблемою для студентів під час музично-освітнього виступу є словесне пояснення музики. Причини різні, але найчастіше це невміння аналізувати музичні твори, виявляти об'єктивні засоби виразності у самій музиці, і тоді студент, не вміючи класти суто музикознавчі поняття на художньо-образну мову, вдається до надуманих вузько життєвих порівнянь.

Коротко зупинимось на системі формування виконавської майстерності в класі основного інструменту. Сутність її полягає у поєднанні спеціальних виконавських знань і вмінь і педагогічними. Іншими словами, комплекс виконавських вмінь студента – це його «апарат переживання», «апарат осмислення» і «апарат втілення», що націлені у процесі формування на виступ у музично-освітньому заході перед дітьми. Виконавська майстерність студента включає три основних блоки вмінь, необхідних для сприймання і аналізу музичних творів, їх виконавського втілення, а також для підготовки і проведення музично освітніх заходів.

Формування виконавської майстерності здійснюється поетапно, хоча на практиці ці етапи тісно переплітаються. Так, на першому етапі (I-II курси) «апарат переживання» студента тобто його емоційна культура формується на основі розвитку вмінь і здібностей, пов'язаних з естетичним сприйманням музичних творів. Вміння спрямовані на формування певної системи в процесі сприймання музичного твору (організація слухової спостережливості, виховання довольної слухової уваги і пов'язаних з ним мотиваційних засобів і педагогічних впливів). Перед сприйманням музичного твору ми націлюємо студента на засвоєння основних понять, які він повинен передати своїм учням: почути красу співзвуч, їх виразність, художні образи, які викликають у слухача настрої, почуття і думки, пов'язані з ними.

На другому етапі (III курс) розвиток вмінь і здібностей естетичного сприймання музики поглиблюється: при спільній роботі над музичним твором, коли викладач створює атмосферу емоційної захопленості поетичним образом, «заражує» його своєю любов'ю до твору, милується майстерністю форми, настраює на співчутливе ставлення студента до подій і героїв у творі.

На третьому етапі (IV курс) артистизм педагога виявляється в створенні атмосфери творчого натхнення у процесі розкриття концепції твору. За допомогою запитань, створення проблемних ситуацій, проведення рольових ігор викладач активізує творчу уяву студента, допомагає йому стати активним співучасником, виразником особистих почуттів у процесі словесної і виконавської інтерпретації твору.

«Поняттєвий апарат» студента, його музичне мислення охоплює систему понять і умінь, необхідних для осмисленого сприймання і аналізу музичних творів, а також вмінь перекладати музичну термінологію на художньо-образну сферу понять. Наприклад, музичний відтінок (меццо форте) означає попередню силу звучності, а характер його музичного виконання можна передати по-різному: як впевнене, сміливе, відверте, рішуче вираження музичної думки; P (піано) – ніжне, таємниче, розгублене; F(форте) – емоційно напружене, запальне, патетичне тощо. Всі ці емоційно-образні характеристики, безпосередньо спрямовані на вираження різних відтінків почуттів. Для студента вони можуть бути навідними ключовими словами під час складання анотацій до твору.

Під час засвоєння музичної термінології ми спрямовуємо увагу студентів на те, що всі музично-теоретичні поняття повинні допомагати дітям зрозуміти, що музична мова як і людська, складається з окремих фраз, речень, вона може бути схвильованою або спокійною, поривчастою або плавною, сумною або веселою. Все це виражається в музиці відповідними виражальними засобами (інтонацією, ритмом, темпом та іншим), головними серед яких є мелодія. Музыка може зображувати також і різні природні явища (наприклад, гуркіт грому, спів пташок тощо), але зображувальні моменти є лише допоміжним засобом для передачі людських почуттів і думок.

Формування вмінь аналізувати музичні твори повинно поєднувати в собі вираження естетичних і педагогічних завдань. Так, виявлення об'єктивних характеристик музичного твору – темпових, жанрових, інтонаційних – є не лише засобом розкриття художньої концепції твору, але й

основою для створення педагогічних засобів і впливів (грамотної анотації, дотепної асоціації, емоційної атмосфери тощо).

«Апарат втілення» містить три основні блоки умінь. Перший блок пов'язаний з накопиченням виконавських умінь і художнього репертуару, необхідного для музично-освітніх заходів. Сюди ми відносимо вміння працювати над новими і повторними музичними творами, відібраними для сольного, ансамблевого виконання і акомпанування. Другий блок умінь стосується підготовки музично-освітніх заходів: вибір теми, планування і складання композиції, написання сценарію, підбір дидактичного матеріалу, вивчення слухацької аудиторії. Третій блок умінь належить до художнього спілкування з слухацькою аудиторією.

Публічне виконання музичного твору – один із найважливіших етапів праці піаніста. Цей етап в процесі мистецького розвитку студента має поліфункціональний характер. Сценічне виконання музичного твору є підсумком спільної праці студента й викладача в класі тривалого, копіткого, самостійного вправління студента вдома. Але на цьому, праця над твором не закінчується, бо кожний виступ на сцені, навіть при багаторазовому виконанні того ж твору, є новим етапом, кожний раз активним випробуванням усіх природних здібностей студента, підпорядкованих його виконавській артистичній волі. Ніколи виконавець не може сказати, що вивчений твір є «схованим у його кишені», що декілька виступів з однаковою програмою – це тиражування однієї і тієї ж самої дії. Кожний концертний виступ є виконанням якби заново, на основі попередньої праці [7, с. 158].

Студент повинен зрозуміти, що вивчення твору та його виконання на сцені вимагає двох різних психологічних станів, тісно між собою пов'язаних. Вивчення твору є вольовою рисою, при якій треба свідомо заставити себе робити певні дії. При сценічному ж виконанні треба не заважати цим діям виконуватися самим собою, підпорядковуючи їх тільки відповідній звукотворчій волі [8]. Виконавча звукотворча воля стає основою артистичної волі, яка допомагає студентові виконати музичний твір як художнє явище. Виконуючи твір, студент не повинен думати про якусь окрему ноту, про можливість невдало виконати пасаж чи забути виконати якийсь фрагмент твору. Психологічний стан при сценічному виконанні, тобто процес підпорядкування автоматизму виконавських дій артистичній, звукотворчій волі, потребує постійного тренування. Артистична воля студента повинна тренуватися на частіших та вдалих концертних виступах.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Отже, виконавська майстерність – це особистісна та професійна характеристика, яка свідчить про наявність у викладача акторських та режисерських здібностей, його володіння технікою сценічного мистецтва та педагогічну спрямованість особистості. Розвиток усіх граней музичного обдарування та виконавської артистичної волі допоможуть студентам стати справжнім Артистом, який своєю грою приносить радість слухачам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булатова О.С. Педагогический артистизм. М.: Академия, 2001. 136с.
2. Ваганова Ж. Артистизм педагога как компонент его творческой индивидуальности. Тюмень, 1998. 109 с.
3. Владимирова А.Л. Практикум з основ музичного виховання з методикою викладання. Херсон: Айлант, 2006. 128 с.
4. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія. Уклад.: О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя. К.: Знання, 2005. 767с.
5. Коган Г. Работа пианиста. М.: Просвещение, 1969. 82с.
6. Кремень В.Г. Вища освіта України і Болонський процес: навчальний посібник. Тернопіль: вид-во ТДПУ ім.В.Гнатюка. 2004. 289 с.
7. Сучасна мистецька освіта: реалії та перспективи. Збірник тез науково-практичного семінару. Редкол.: О.М. Грисюк, В.М. Малиневська, С.В. Малишко, С.В. Сакір, В.М. Суховерський. Чернігів: Чернігівська філія НАКККіМ, 2018. 320 с.
8. Шахрай О. М. Особливості концертмейстерської роботи. О.М. Шахрай. Електронний ресурс. URL: <http://intkonf.org/konf022014/721-shahray-o-m-osoblivost-koncertmeysterskoyiroboti.html>

REFERENCES

1. Bulatova O.S. Pedagogicheskyi artystyzm. O.S.Bulatova. M.: Akademyia, 2001. 136 s. [in Ukrainian].
2. Vahanova Zh. Artystyzm pedahoha kak komponent eho tvorcheskoi undyvudalnosty. Zh.Vahanova. Tiumen, 1998. 109s. [in Russian].

3. Vladymyrova A.L. Praktykum z osnov muzychnoho vykhovannia z metodykoiu vykladannia. A.L. Vladymyrova. Kherson: Ailant, 2006. 128 s. [in Russian].
4. Istoriiia ukrainskoi shkoly i pedahohiky: Khrestomatiiia. Uklad.: O.O.Liubar; Za red.. V.H.Kremeniiia. K.: Znannia, 2005. 767s. [in Ukrainian].
5. Kohan H. Rabota pyanysta. M.: Prosveshchenye, 1969. 82s. [in Russian].
6. Kremen V.H. Vyscha osvita Ukrainy i Bolonskyi protses: navchalnyi posibnyk. Ternopil: vyd-vo TDPU im.V.Hnatiuka. 2004. 289s. [in Ukrainian].
7. Suchasna mystets'ka osvita: realii ta perspektyvy. Zbirnyk tez naukovo-praktychnoho seminaru. Redkol.: O.M. Hrysiuk, V.M. Malynevs'ka, S.V. Malyshko, S.V. Sakir, V.M. Sukhovs'kyj. Chernihiv: Chernihivs'ka filiiia NAKKKiM, 2018. 320 s. [in Ukrainian].
8. Shakhraj O. M. Osoblyvosti kontsertmejesters'koi roboty. O.M. Shakhraj. Elektronnyj resurs. URL: <http://intkonf.org/konf022014/721-shahray-o-m-osoblivost-koncertmeysterskoyiroboti.html>. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 17.01.2022 р.